

РЕГІОНАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ ТА МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

Павло Дмитрук,

аспірант кафедри національної безпеки НАДУ

Регіональний вимір економічної безпеки держави

У статті проведено аналіз та здійснена систематизація основних понятійно-категоріальних складових системи державного регулювання економічної безпеки країни і регіону. Здійснено науково обґрунтоване тлумачення термінів та визначень з економічної безпеки. Запропонована структурна модель системи економічної безпеки держави в регіональному вимірі.

Ключові слова: державне регулювання, економічна безпека країни, економічна безпека регіону, оцінка безпеки.

In this article analyzed and implemented the basic concepts and systematization of the categorical components of the system of state regulation of economic security and the region. Presented scientifically based interpretation of terms and definitions of economic security. A structural model of economic security in a regional dimension.

Key words: government regulation, economic security, economic security in the region, the safety assessment.

Постановка проблеми. Відсутність загальноновизнаної теорії національної безпеки, теоретико-методологічних засад регулювання розвитку економічної безпеки України та її регіонів ускладнює обґрунтування державної політики та знижує ефективність її державного регулювання.

Проблематика цієї статті зумовлена відсутністю розробленої уніфікованої методології державного регулювання національної та регіональної економічної безпеки для різних умов функціонування, яка б об'єднувала сильні сторони існуючих підходів; зберігала вже визначені пріоритети регулювання; урахувала передумови, можливості, обмеження, притаманні державному регулюванню безпеки; запроваджувала системний

аналіз критеріїв і визначала індикатори економічної безпеки держави та її регіонів, передбачала застосування комплексних механізмів антикризового регулювання у сфері забезпечення економічної безпеки.

Це, у свою чергу, зумовлює необхідність розробки науково обгрунтованих механізмів державного регулювання безпеки, спрямованих на захист інтересів країни та її регіонів. Проте на вітчизняних теренах поки що має місце обгрунтування теоретичних підвалин забезпечення безпеки в окремих її сферах (політичній, економічній та інших), а досліджень, у яких з позицій системного підходу розглядається економічна безпека як невід'ємна складова національної безпеки, майже немає. Як наслідок - відсутні загальноприйняті погляди щодо понятійно-категорійного апарату в галузі економічної безпеки України та її регіонів. Наявні досить суперечливі думки щодо життєво важливих для країни інтересів, подальших напрямів державного будівництва, раціональної структури та управління сектором безпеки, а отже, і методів, засобів, механізмів державного регулювання безпеки регіонів.

Усе це вимагає пошуку принципово нових ідей в прийнятті управлінських рішень з боку держави; удосконаленні існуючих та створенні нових механізмів щодо забезпечення економічної безпеки держави та її регіонів; у подальшій розробці та доопрацюванні теоретико-методологічних основ забезпечення безпеки крізь призму осмислення сучасних поглядів на сутність, шляхи, засоби, способи й методи захисту національних інтересів та інтересів регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню й розвитку загальної теорії та практики формування й функціонування механізмів державного регулювання національної безпеки відводилось значне місце в працях багатьох відомих українських та зарубіжних учених, зокрема: В.М.Гейця, В.А.Ільяшенко, В.І.Мунтіяна, О.Ф.Новікової, В.Л.Пілюшенко, О.С.Поважного, Г.П.Ситника, В.Т.Шлемко.

Поняттям економічної безпеки держави та проблемами формування регіональної політики в контексті забезпечення економічної безпеки держави займалися І.Я.Богданов,

Б.В.Губський, Т.Т.Ковальчук, З.С.Варналій, В.В.Фещенко, О.В.Сидорчук, Я.А.Жаліло, В.Т.Шлемко та ін.

Перераховані вище автори досліджували загальну теорію і поняття економічної безпеки держави. *Невирішеним залишається питання* розгляду економічної безпеки регіону з точки зору цілісного, системного підходу.

Розробка понятійно-категорійного апарату у сфері державного регулювання економічної безпеки з урахуванням досвіду та особливостей сучасного стану соціально-економічного розвитку Україні потребує відповідей на питання щодо визначеності таких понять, як: "державне регулювання", "національна економічна безпека", "економічна безпека регіону", "розвиток економіки", "стійкість економіки".

Мета статті - здійснити систематизацію основних понятійно-категоріальних складових системи державного регулювання економічної безпеки країни і регіону.

Вклад основного матеріалу. Науково обгрунтоване тлумачення термінів та визначень з економічної безпеки є передумовою ефективності діяльності щодо її забезпечення, прогнозування, попередження та подолання загроз національній безпеці, ефективності функціонування системи економічної та національної безпеки держави.

У командно-адміністративній економіці традиційно економічну безпеку розглядали як одну з характеристик глобального воєнно-стратегічного протистояння соціалізму та капіталізму. Різновидом традиційного підходу стало розуміння економічної безпеки як здатності виживання економіки у разі природних і техногенних катастроф. У розвинених країнах під цим терміном розуміють забезпечення живучості національної економіки в умовах світової економічної кризи. Прихильники ринкової моделі розвитку вважають, що використання поняття "економічна безпека" в умовах нормального розвитку не має сенсу, оскільки наявність різноманітних небезпек є необхідною умовою ринкових відносин. З цієї причини в літературі ринкових країн термін "економічна безпека" не набув широкої популярності.

На сьогодні поняття "національна економічна безпека" є дискусійним. Незважаючи на значний обсяг напрацьованих вітчизняних і зарубіжних фахівців, теоретична база для формування концептуальних основ економічної безпеки має все ще недостатній ступінь розробленості. Понятійний та категорійний апарати економічної безпеки потребують подальшого опрацювання. Існують різні точки зору на побудову визначення як самої "економічної безпеки", так і суміжних з нею понять та категорій. Узагальнення та аналіз сутності економічної безпеки у наукових працях визначають кілька основних точок зору з цих питань.

Поняття "економічна безпека" в узагальненому вигляді означає можливість і готовність економіки забезпечити достатні умови життя і розвитку особи, соціально-економічну і військово-політичну стабільність суспільства і держави, протистояти впливу внутрішніх і зовнішніх загроз та є матеріальною основою як національної безпеки в цілому, так практично і всіх її складових (продовольчої, енергетичної, науково-технічної, демографічної, екологічної та ін.) [2-4].

В.М.Геєць, Б.Є.Кваснюк та інші автори Концепції економічної безпеки України вважають, що сутність економічної безпеки характеризує "спроможність національної економіки забезпечити свій вільний незалежний розвиток і утримати стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни за всіляких несприятливих умов і варіантів розвитку подій" та "здатність Української держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз" [1, с. 5]. Якісною ознакою цієї позиції є комплексний підхід до аналізу поняття "економічна безпека".

Економічна безпека, на думку Я.А.Жаліла, є складною багатофакторною категорією, що характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою задоволення на певному рівні потреб власного населення і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу нормальному розвитку країни, забезпечення

конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання [5].

Економічна безпека, на думку авторів дослідження "Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення", у найбільш загальному вигляді являє собою такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства, держави [12].

Близьку за змістом дефініцію поняття "економічна безпека" дає Г.А.Пастернак-Таранушенко: "Економічна безпека - це стан держави, у якому є забезпеченою стабільність її існування, забезпечені найліпші умови для життя її мешканців, функціонування та розвитку самої держави" [10].

Більш розгорнуто, конкретизовану дефініцію поняття "економічна безпека" дає Є.О.Олейніков [9]. Сутність економічної безпеки він визначає як такий стан економіки й інститутів влади, за яким забезпечений гарантований захист національних інтересів, соціальна спрямованість політики, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів. Економічна безпека - це не тільки захищеність національних інтересів, а й готовність і здатність інститутів влади створювати механізми реалізації та захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності.

Необхідно зазначити, що економічній безпеці притаманний композиційний характер, який має прояв у тому, що саме поняття складається з певних складових елементів. Кожний такий елемент характеризує окремий аспект системи економічної безпеки.

Системний підхід до поняття економічної безпеки держави пропонується у виданні "Система економічної безпеки держави" за редакцією А.І.Сухорукова [11, с. 50]. Автори вважають, що економічна безпека держави є важливою складовою національної безпеки, власне "кістяком" її конструкції. Водночас це відносно самостійна система, яка має свою структуру, внутрішню логіку розвитку та функціонування, засоби впливу на всі інші аспекти безпечного існування особистості, суспільства і держави.

Забезпечення економічної безпеки не є лише процесом і результатом дії суто економічних механізмів і засобів держави. Надійна система залучає у свою орбіту і позаекономічні засоби (політичні, правові, інформаційні, військові, культурно-духовні, екологічні тощо).

Б.В.Губський [3, с. 11] пропонує включати до складу економічної безпеки такі складові елементи: інноваційно-технологічну безпеку, інформаційно-економічну, інвестиційну, енергетичну, фінансову, сировинно-ресурсну, продовольчу, воєнно-економічну, соціальну.

Національна програма забезпечення економічної безпеки в контексті стратегії сталого розвитку України [8, с. 46-49] здійснює аналогічну диференціацію безпеки.

Вчені Інституту економічного прогнозування НАН України [7, с. 63-82] реалізують поділ економічної безпеки на безпеку реального сектору економіки (енергетична безпека, технологічна, військово-економічна, продовольча) і безпеку фінансового сектору економіки (фінансова безпека).

На думку групи авторів [6, с. 19-21], елементами економічної безпеки держави є мобілізаційна підготовка економіки держави, її території і комунікацій, наявність державних резервів і стратегічних ресурсів, чіткої системи стандартизації, твердої національної валюти, імпортна незалежність, бюджетна безпека, наявність висококваліфікованих управлінських кадрів на державному рівні.

Однак запропоновані диференціації економічної безпеки зорієнтовані в основному на загальнодержавний вимір, тоді як у регіональному відношенні їх використання є досить проблематичним.

На думку автора, щодо економічної безпеки регіонів, доцільним є поділ категорії на такі складові: енергетична безпека, фінансова, інвестиційна, інноваційна та соціальна. Кожний з цих компонентів охоплює основні економічні процеси і дає уявлення про їх перебіг у конкретному сегменті економіки (див. рисунок).

Вибір саме такої структури економічної безпеки зумовлюється впливом низки чинників, зокрема можливістю

обліку і розрахунку показників, їх доступністю в територіальному вимірі.

Така диференціація є оптимальною за числом складових елементів та дає змогу визначити головні компоненти економічної безпеки, а також провести розрахунок їх кількісних параметрів.

Структура економічної безпеки держави в регіональному вимірі

Ця структура враховує всі необхідні принципові положення і характеризує весь композиційний спектр безпеки. Крім того, такий поділ передбачає можливість формування коефіцієнтів економічної безпеки як в статичному, так і динамічному вимірі.

З урахуванням розглянутих принципів економічної безпеки держави та її регіонального виміру, на думку автора, сутність економічної безпеки можна визначити як стан економіки й інститутів влади, за якого забезпечуються гарантований захист національних інтересів, соціальна спрямованість політики, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів. Інакше кажучи, економічна безпека - це не тільки захищеність національних інтересів, а й готовність і здатність інститутів влади створювати механізми реалізації і захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства.

Слід зазначити, що державне регулювання економічної безпеки є специфічним видом державного управління, що охоплює соціально-економічну, політичну та інші сфери

суспільного життя, але функції, повноваження та відповідальність, які на нього покладаються: по-перше, специфічні, оскільки головною метою управлінських впливів є передусім своєчасне прогнозування, виявлення, запобігання та нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам (із залученням відповідних, спеціально створюваних сил і засобів); по-друге, одночасно стосуються інтересів кожної людини, суспільної групи, суспільства та держави, а нерідко й інших держав, які, як правило, не збігаються, що зумовлює необхідність пошуку взаємоприйняттого балансу (компромісу) інтересів і є першочерговою управлінською проблемою, розв'язання якої покладається на систему державного регулювання економічної безпеки; по-третє, в остаточному підсумку, спрямовані на забезпечення умов, за яких може відбуватися сталий прогресивний розвиток суспільства та реалізація національних інтересів як у зовнішній, так і у внутрішній сфері життєдіяльності держави. Тому державному регулюванню економічної безпеки властиві ознаки та особливості як міжгалузевої, так і функціональної складових державного управління, що, безумовно, справляє суттєвий вплив на функції, форми, методи та способи державного управління у цій сфері.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Опрацювання понятійно-категорійного апарату економічної безпеки надало можливість систематизувати вимоги щодо формування сутності, змісту, структури економічної безпеки держави. Вони повинні містити орієнтири та цілі системи державного управління з можливостями кількісного виміру її рівня, а також зумовлювати механізми забезпечення економічної безпеки України. Визначення економічної безпеки повинно враховувати вимоги чинної системи національної безпеки України, бути органічно вбудованою підсистемою.

Зроблено висновок, що економічна безпека - це міра захищеності інтересів на всіх рівнях економічних відносин і забезпеченості держави та регіонів економічними ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих обов'язків; стан фінансової, інвестиційної та інших систем, а

також системи ціноутворення, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю відвернути зовнішню економічну експансію, забезпечити економічну стійкість (стабільність), ефективне функціонування національної і регіональних економічних систем та економічне зростання. Крім того, економічна безпека відбиває якість економічних інструментів і послуг, що запобігає негативному впливу можливих помилок і прямих зловживань на економічний стан держави та регіонів.

Змістово-поняттєве трактування економічної безпеки поки що перебуває на стадії становлення. Як результат - у науковій літературі існують різні тлумачення. Це свідчить, з одного боку, про важливість і складність проблеми, а з другого - про незавершеність її науково-методичного опрацювання та необхідність подальших досліджень як у загальнотеоретичному, так і в теоретико-прикладному плані, спрямованих на розв'язання проблем безпеки у ключових сегментах економіки, зокрема у реальному секторі.

Список використаних джерел

1. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України : схвалена Постановою Верховної Ради України від 16 січ. 1997 р. - Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
2. *Богданов И. Я.* Экономическая безопасность России: теория и практика / И. Я. Богданов. - М. : ИСПИ РАН, 2001. - 348 с.
3. *Губський Б. В.* Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення : монографія / Б. В. Губський. К. : Укрархбудінформ, 2001. - 121 с.
4. Економічна безпека держави : зб. нормативно-правових актів України / уклад. : Т. Т. Ковальчук та ін. - К. : Міжвідомча комісія з питань фінансової безпеки при Раді національної безпеки і оборони, 2001. - 106 с.
5. *Жаліло Я. А.* Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика : монографія / Я. А. Жаліло. - К. : НІСД, 2003. 368 с.

6. *Козаченко Г. В.* Економічна безпека підприємств: сутність та механізми забезпечення : монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. - К. : Лібра, 2003. - 280 с.

7. Концепція економічної безпеки України / Ін-т економічного прогнозування ; кер. проекту В. М. Геєць. - К. : Логос, 1999. - 56 с.

8. Національна програма забезпечення економічної безпеки в контексті стратегії соціально-економічного розвитку України. К. : РНБО України, 2001. - 121 с.

9. *Олейников Е. А.* Экономическая и национальная безопасность : учеб. для студентов вузов, обучающихся по спец. "Национальная экономика" и др. экон. спец. / Российская экономическая академия им. Г. В. Плеханова ; Е. А. Олейников, С. А. Филин, В. И. Видяпин и др. - М. : Экзамен, 2004. - 766 с.

10. *Пастернак-Таранушенко Г. А.* Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення / Г. А. Пастернак-Таранушенко ; за ред. проф. Б. Кравченка. - К. : Кондор, 2002. - 302 с.

11. Система економічної безпеки держави / за заг. ред. д.е.н., проф., заслуженого економіста України А. І. Сухорукова ; Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки при РНБО України. - К. : ВД "Стилос", 2009. - 685 с.

12. *Шлемко В. Т.* Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Білько. - К. : НІСД, 1997.